

Lidia Fiejdasz

**Organizacja referatów do spraw wyznań
przy prezydiach powiatowych rad narodowych
w latach 1950-1957 na terenie województwa rzeszowskiego.
Studium prawno-historyczne**

Uwagi wstępne

Skutkiem reformy administracji państwowej dokonanej ustawą z 20 III 1950 r. o terenowych organach jednolitej władzy państwowej zlikwidowano dualizm administracji terenowej¹. Kopiując radzieckie wzorce, realizowano zasadę centralizmu demokratycznego, wprowadzając jednolity system administracji terytorialnej, opartej na zasadzie koncentracji władzy w radach narodowych². Prawie miesiąc później, 19 IV 1950 r. mocą ustawy o zmianie organizacji naczelnych władz państwowych w zakresie gospodarki komunalnej i administracji publicznej³ powołano do życia wyspecjalizowany organ do walki z Kościołem katolickim i religią – Urząd do Spraw Wyznań⁴.

Zatem od roku 1950 w radach narodowych zaczęto tworzyć jednostki podporządkowane Urzędowi do Spraw Wyznań, które będąc odpowiedzialne za stosunki Państwo – Kościół, ściśle realizowały wytyczne Urzędu. Jedynie na marginesie trzeba wspomnieć, że jednostkami tymi były na szczeblu wojewódzkim referaty do spraw wyznań (1950-1955), działające przy prezydiach wojewódzkich rad narodowych oraz przy prezydiach rad narodowych m.st. Warszawy i Łodzi, a od 1955 r. wydziały do spraw wyznań. Niezmiennie, w latach 1950-1957 w prezydiach powiatowych (miejskich) rad narodowych funkcjonowały referaty do spraw wyznań. Te ostatnie, z uwagi na brak w literaturze opracowania dotyczącego określonego w temacie obszaru - będą przedmiotem niniejszego studium⁵.

¹ DzURP 1950, nr 14, poz. 130. Zob. art. 32 i nast. tej ustawy.

² M. Kallas, A. Lityński, *Historia ustroju i prawa Polski Ludowej*, Warszawa 2000, s. 165; Z. Leoński, *Ewolucja rad narodowych w Polsce Ludowej* „Ruch Prawniczy Ekonomiczny i Socjologiczny” 66 (1984), z. 4, s. 4-5.

³ DzURP 1950, nr 19, poz. 156.

⁴ Art. 4 ustawy o zmianie organizacji.

⁵ Dotychczasowe badania koncentrują się wokół *Administracji spraw wyznaniowych w powojennej Polsce* (artykuł A. Nowakowskiego opublikowany w serii „Kościół i Państwo” 1998, t. 13, s. 27-39) oraz na działalności referatów do spraw wyznań w prezydiach

Tworzenie referatów i obsada personalna

Referaty do spraw wyznań w prezydiach powiatowych rad narodowych⁶ oraz w prezydiach rad narodowych miast stanowiących powiaty miejskie⁷, zostały utworzone Uchwałą Rady Ministrów z 17 IV 1950 r. *Instrukcja nr 3 w sprawie tworzenia wydziałów i referatów prezydiów rad narodowych*⁸.

Nie jest możliwe odtworzenie momentu powstania każdego referatu w powiecie, ani też wyliczenie jego składu osobowego. Zachowane materiały w Archiwum Państwowym w Rzeszowie oraz w Archiwum Państwowym Oddział w Sanoku w tym przedmiocie są niekompletne. Zaledwie co do kilku referatów da się określić dokładną datę powstania. O innych wiadomo, że istniały z zachowanych sprawozdań miesięcznych i kwartalnych, notatek informacyjnych oraz planów pracy.

Badane dokumenty wskazują, że jako pierwszy 8 VI 1950 r. uchwałą nr 1/50 utworzono Referat do Spraw Wyznań w Kolbuszowej. Bezpośredni nadzór nad tym referatem sprawował sekretarz PPRN w Kolbuszowej Edward Dul⁹. Uchwałą nr 2/50, dokonując obsady personalnej PPRN, kierownictwo Referatu powierzono mgr. Karolowi Działotowskiemu¹⁰. 26 VIII 1950 r., na podstawie uchwały nr 52/50 kierownictwo Referatu do Spraw Wyznań objął Tadeusz Paszek¹¹. Od dnia

rad narodowych województwa szczecińskiego w latach 1950-1959 (artykuł R. Włodkowskiego, opublikowany [w:] *Spółczesność – Państwo – Kościół (1945-2000). Materiały z ogólnopolskiej konferencji naukowej. Szczecin, 15-16 VI 2000*, red. A. Kawecki, K. Kowalczyk, A. Kubaja, s. 82-87).

⁶ Na podstawie §2 ust. 1 *Instrukcji nr 3 w prezydiach powiatowych i miejskich rad narodowych*, obok referatów do spraw wyznań utworzono następujące wydziały: 1) ogólny, 2) finansowy, 3) oświaty, 4) rolnictwa i leśnictwa, 5) komunikacyjny, 6) zdrowia, 7) gospodarki komunalnej i mieszkaniowej oraz referaty: 1) kadr, 2) kontroli, 3) społeczno-administracyjny, 4) wojskowy, 5) budownictwa, 6) przemysłu, 7) handlu, 8) kultury, 9) pracy i pomocy społecznej oraz powiatową komisję planowanie gospodarczego oraz referaty: 1) kadr, 2) kontroli, 3) społeczno-administracyjny, 4) wojskowy, 5) budownictwa, 6) przemysłu, 7) handlu, 8) kultury, 9) pracy i pomocy społecznej. Powołano także powiatową komisję planowania gospodarczego.

⁷ § 4 *Instrukcji nr 3*. Wybrane, na pierwszej sesji rady narodowej, prezydium zgodnie z §11 Uchwały Rady Ministrów z 17 IV 1950 r. *Instrukcja nr 1 w sprawie pierwszej sesji rad narodowych* (MP 1950, nr A-57, poz. 653), powinno niezwłocznie rozpocząć swoją ustawowo określoną działalność i przystąpić do zorganizowania wydziałów (oddziałów, urzędów, referatów) na zasadach określonych w *Instrukcji nr 3*, w szczególności powołać kierowników.

⁸ MP 1950, nr A-57, poz. 655 z późn. zm.

⁹ APRz, Prezydium Powiatowej Rady Narodowej w Kolbuszowej (dalej: PPRNK), sygn. 625, k. 27. *Uchwała nr 1/50 z 8 VI 1950 r. w sprawie podziału pracy w PPRN w Kolbuszowej. Protokół I/50 z posiedzenia PPRN odbytego w dniu 8 VI 1950 r. w biurze Prezydium PRN w Kolbuszowej*.

¹⁰ Tamże, *Uchwała nr 2/50 z dnia 8 VI 1950 r. w sprawie obsady personalnej Wydziałów i Referatów w PPRN w Kolbuszowej. Protokół I/50 z posiedzenia PPRN odbytego w dniu 8 VI 1950 r. w biurze Prezydium PPN w Kolbuszowej*.

¹¹ Tamże, k. 71, *Uchwała nr 52/50 z dnia 26 VIII 1950 r. w sprawie powierzenia referatu do spraw wyznań. Protokół nr XIV/50 z posiedzenia PPRN odbytego w dniu 26 VIII 1950 r. w biurze*

4 XII 1950 r. nadzór nad nim przejął zastępca PPRN w Kolbuszowej Stanisław Mazurski¹². Kierownik Referatu Henryk Niezabitowski jest autorem dokumentów z 1955 r.¹³

Kilka dni później – 12 VI 1950 r. – na posiedzeniu PPRN w Rzeszowie¹⁴ podjęto uchwałę nr 8/50, w której – powołując się na §18 Uchwały Rady Ministrów z 17 IV 1950 r., *Instrukcja nr 2* – ustanowiono podział nadzoru i kontroli wydziałów i referatów PPRN przez poszczególnych jego członków. W świetle tej uchwały, nadzór nad Referatem do Spraw Wyznań PPRN w Rzeszowie powierzono Kazimierzowi Rajchertowi¹⁵. Wtedy dopiero uchwałą nr 9/50 z 12 VI 1950 r. utworzono Referat do Spraw Wyznań¹⁶, jednakże stanowisko kierownika i zastępcy

Prezydium PPN w Kolbuszowej; tamże, k. 104, Uchwała nr 165/50 w sprawie nagród dla pracowników. Protokół nr XXIV/50 z posiedzenia PPRN odbytego w dniu 16 X 1950 r. w biurze Prezydium PPN w Kolbuszowej; tamże, k. 103-104, Uchwała nr 161/50 z dnia 16 X 1950 r. w sprawie przyznania kierownikom wydziałów i referatów grup uposażenia i stawek dodatków funkcyjnych. Protokół nr XXIV/50 z posiedzenia PPRN odbytego w dniu 16 X 1950 r. w biurze Prezydium PPN w Kolbuszowej; tamże, k. 105; Załącznik do uchwały nr 161/50 z dnia 16 X 1950 r. w sprawie przyznania kierownikom wydziałów i referatów grup uposażenia i stawek dodatków funkcyjnych. Protokół nr XXIV/50 z posiedzenia PPRN odbytego w dniu 16 X 1950 r. w biurze Prezydium PPN w Kolbuszowej.

¹² Tamże, k. 132, *Uchwała nr 235/50 w sprawie podziału pracy pomiędzy członkami Prezydium. Protokół nr XXXI/50 z posiedzenia PPRN odbytego w dniu 4 XII 1950 r. w biurze Prezydium PRN w Kolbuszowej.*

¹³ APRz, PWRNRz, sygn. 20951, k. 287-288, *Sprawozdanie z działalności Referatu do Spraw Wyznań Prezydium P.R.N. w Kolbuszowej, za okres II-giego kwartału z dnia 4 VII 1955 r., tamże, k. 380; Sprawozdanie opisowe zmian personalnych na ter. Tut. pow. oraz ważniejsze wydarzenia w zakresie działalności tut. referatu d/S. Wyznań, oraz w załączeniu sprawozdanie statystyczne o stanie księży, z dnia 2 IX 1955 r.; tamże, sygn. 20952, k. 7; Plan pracy na miesiąc styczeń 1955 r. Referatu DSW przy PPRN w Kolbuszowej z dnia 3 I 1955 r.; tamże, sygn. 20952, k. 30; Plan pracy na miesiąc luty 1955 Referatu DSW przy PPRN w Kolbuszowej z dnia 31 I 1955 r.; tamże, k. 71; Plan pracy na miesiąc kwiecień 1955 r. Referatu DSW przy PPRN w Kolbuszowej z dnia 23 III 1955 r.; tamże, k. 93; Plan pracy Referatu DSW przy PPRN w Kolbuszowej na miesiąc czerwiec 1955 z dnia 6 VI 1955 r.; tamże, k. 183; Plan pracy Referatu DSW PPRN w Kolbuszowej na miesiąc listopad 1955 r. z dnia 6 XI 1955 r.; tamże, k. 206; Plan pracy Referatu DSW PPRN w Kolbuszowej na miesiąc grudzień 1955 r. z dnia 30 XI 1955 r., tamże, sygn. 20951, k. 132-133; *Sprawozdanie z działalności Referatu DSW PPRN w Kolbuszowej za okres I-go kwartału 1955 r., z dnia 9 IV 1955 r.; tamże, sygn. 21227, k. 64, Poufne pismo PWRN w Rzeszowie WDSW, L.Wz.II-14(9)55 z dnia 16 VI 1955 r. do PPRN RDSW w Kolbuszowej.**

¹⁴ APRz, Prezydium Powiatowej Rady Narodowej w Rzeszowie (dalej: PPRNRz), sygn. 76, k. 26, *Protokół nr XV/50 z posiedzenia PPRN w Rzeszowie, odbytego dnia 12 VI 1950 r. w budynku PPRN w Rzeszowie pod przewodnictwem Ob. Rajcherta Kazimierza, Przewodniczącego PPRN.*

¹⁵ Tamże, *Uchwała nr 8/50 z dnia 12 VI 1950 r. w sprawie podziału nadzoru i kontroli wydziałów i referatów Prezydium PPRN przez poszczególnych członków PPRN w Rzeszowie, APRz, sygn. 76, k. 26. Zob. tamże, k. 95, Uchwała nr 84/50 z dnia 4 IX 1950 r., w sprawie kompetencji Przewodniczącego PPRN.*

¹⁶ APRz, *Inwentarz zespołu (zbioru) akt Prezydium Powiatowej Rady Narodowej w Rzeszowie z lat 1950-1975, opr. J. Borowiec, s. 3.*

kierownika Wydziału do Spraw Wyznań¹⁷, pozostało nieobsadzone¹⁸. Stan ten został uzupełniony uchwałą nr 61/50, kiedy na stanowisko kierownika Referatu do Spraw Wyznań w dniu 28 VII 1950 r. powołano dotychczasowego kierownika Referatu Społeczno-Politycznego Kazimierza Wojtowicza¹⁹. Funkcję tę pełnił tylko miesiąc, bo już dnia 28 VIII 1950 r. na jego miejsce powołana została Emilia Czerwonka należąca do PZPR. Na tym stanowisku otrzymała VII grupę uposażenia i dodatek służbowy według stawki „a”²⁰. W dniu 4 grudnia jej rezygnację rozpatrzono pozytywnie. Funkcję tę miała pełnić „do chwili wyszukania odpowiedniej siły biurowej”²¹. W roku 1951 Referat do Spraw Wyznań przy PPRN w Rzeszowie miał 1 etat²².

Z kolei referat do spraw wyznań w PPRN w Dębicy utworzono dnia 7 VIII 1950 r.²³ Na kierownika referatu wyznaniowego powołano Dominika Kamińskiego. Wybór na to stanowisko uzasadniono tym, że Kamiński był wcześniej kierownikiem referatu Społeczno-Politycznego, dobrze wywiązywał się ze swoich obowiązków i „jako długoletni pracownik z pracami w tym kierunku jest obeznany”. Ponadto zaznaczono, że udzielał się społecznie. Opłacany był z kredytów Ministerstwa Administracji Publicznej, pobierał pobory według VII grupy uposażenia²⁴. Ze sprawozdania za pierwszy kwartał 1952 r. dowiadujemy się, że Referat do Spraw Wyznań przy PPRN w Dębicy był obsadzony przez jednego

¹⁷ §22 ust. 2 uchwały Rady Ministrów Instrukcja nr 2 z 17 IV 1950 r. określa m.in. tryb powoływania i odwoływania kierowników i zastępców kierowników wydziałów prezydium innych rad narodowych, przy czym należy pamiętać, że Instrukcja nr 2 w § 26 stanowiła, że ilekroć w niniejszej instrukcji mowa jest o wydziałach, odnośne postanowienia stosuje się do referatów i urzędów, utworzonych zamiast wydziałów (...), stąd w przytoczonej w tekście głównym uchwale nr 9/50 użyto terminu technicznego Wydział do Spraw Wyznań a nie Referat do Spraw Wyznań.

¹⁸ APRz, PPRNRz, sygn. 76, k. 29, *Uchwała nr 9/50 z dnia 12 VI 1950 r. w sprawie powołania osób na stanowiska kierowników i zastępców kierowników Wydziałów i Referatów PPRN w Rzeszowie*.

¹⁹ Tamże, k. 67, *Uchwała nr 61/50 z dnia 28 VII 1950 r. w sprawie obsady stanowiska Kierownika referatu do Spraw Wyznań przy PPRN w Rzeszowie*.

²⁰ Tamże, k. 90-91, *Uchwała nr 83/50 [z dnia 28 VIII 1950 r. w sprawie obsady stanowisk kierowników i zastępców kierowników referatów PPRN w Rzeszowie]*; tamże, k. 236; *Wykaz Kierowników Wydziałów, Referatów w Wydziałach i Kierowników Referatów Prezydium Pow. Rady Narodowej w Rzeszowie, [z grudnia 1950 r.]*; tamże, k. 209; *Uchwała nr 135/50, [PPRN w Rzeszowie z 1950 r.]*. Był to awans, wcześniej na stanowisku kierownika referatu Budżetowo-Gospodarczego w byłym starostwie powiatowym otrzymywał wynagrodzenie według VII grupy uposażenia i dodatek służbowy według stawki „b”. Zob. tamże, k. 90-91, *Uchwała nr 83/50 [z dnia 28 VIII 1950 r. w sprawie obsady stanowisk kierowników i zastępców kierowników referatów PPRN w Rzeszowie]*.

²¹ Tamże, k. 200, *Uchwała nr 130/50 [z dnia 4 XII 1950 r.]*.

²² Tamże, k. 48, *Uchwała nr 37/50 [z dnia 7 VII 1950 r. w sprawie przyznania ilości etatów pracowniczych na 1951 rok dla Wydziałów i Referatów PPRN w Rzeszowie]*.

²³ APRz, *Inwentarz zespołu (zbioru) akt Prezydium Powiatowej Rady Narodowej w Dębicy z lat [1944] 1950-1973 [1974]*, opr. L. Mierzwa, s. II-III.

²⁴ APRz, Prezydium Powiatowej Rady Narodowej w Dębicy (dalej: PPRND), sygn. 390, k. 40, *Uchwała nr 91 Prezydium Powiatowej Rady Narodowej w Dębicy z dnia 7 VIII 1950 r. w sprawie obsadzenia wydziałów i referatów tut. Prezydium WRN*.

pracownika, który zarazem był jego kierownikiem. Otrzymywał płace według VI grupy uposażenia z dodatkiem według stawki 5-tej²⁵. Kwalifikacje referenta nie były szczególnie wysokie. W sprawozdaniu odnotowano, że „ma ukończony kurs dla kierowników referatów do spraw wyznań [w Szczecinie] z postępowaniem dostatecznym. W administracji pracuje od roku 1945”²⁶. W sierpniu 1955 r., stanowisko kierownika Referatu powierzono Czesławowi Zaradniewiczowi²⁷.

Również od 1950 r. swoją działalność rozpoczęło Prezydium Powiatowej Rady Narodowej w Łańcucie²⁸. W skład prezydium powołano m.in. Referat do Spraw Wyznań²⁹, jednak dokładna data jego powstania oraz pełna obsada nie jest znana³⁰.

Z kolei uroczyste posiedzenie PPRN w Strzyżowie odbyło się 30 IX 1954 roku³¹. Rok później działał już tam Referat do Spraw Wyznań³². Według stanu z dnia 1 VII 1955 r., tamtejszy Referat do Spraw Wyznań dysponował jednym wolnym etatem³³. W dniu 31 XII 1955 r. zatrudniono w Referacie pracownika umysłowego³⁴. W roku 1956 kierownikiem tego Referatu był Józef Strzępek³⁵.

²⁵ Tamże, sygn. 3707, k. 175, *Sprawozdanie za I-szy kwartał 1952 r. PPRN w Dębicy, Referat do Spraw Wyznań*, L. 23/Tjn/52 z dnia 3 III 1952 r.

²⁶ Tamże, k. 176, *Sprawozdanie za I-szy kwartał 1952 r. PPRN w Dębicy, Referat do Spraw Wyznań*, L. 23/Tjn/52 z dnia 3 III 1952 r.; tamże, k. 186, *Sprawozdanie za II-gi kwartał 1952 r. PPRN w Dębicy, Referat do Spraw Wyznań*, L. 23/Tjn/52 z dnia 28 IV 1952 r.; tamże, k. 192; *Sprawozdanie za III-ci kwartał 1952 r. PPRN w Dębicy, Referat do Spraw Wyznań*, L. 23/Tjn/52 z dnia 27 IX 1952 r.

²⁷ APRz, PWRNRz, sygn. 20951, k. 361, *Informacja z działalności Wydziału d. s. Wyznań Prezydium WRN w Rzeszowie za miesiąc lipiec i sierpień 1955r.* [z dnia 16 IX 1955 r.].

²⁸ APRz, *Inwentarz zespołu (zbioru) akt Prezydium Powiatowej Rady Narodowej w Łańcucie z lat 1950-1975*, opr. J. Borowiec, s. 3. Zob. także: APRz, PPRNŁ, sygn. 1868, k. 25-28, *Pismo PPRN w Łańcucie, Referat ds. W.*, L: 35/tjn./50 do PWRN w Rzeszowie Wydział Społeczno-Administracyjny z dnia 25 VII 1950 r.

²⁹ APRz, Prezydium Powiatowej Rady Narodowej w Łańcucie (dalej: PPRNŁ), sygn. 415.

³⁰ W r. 1956 kierownikiem referatu był Stefan Kłoniczki. Wskazuje na to opracowanie pt. *Ogólna działalność zgrupowań zakonów żeńskich na terenie powiatu leżajskiego w obecnym czasie z dnia 15 IV 1956 r., sporządzona przez Kierownika Referatu do Spraw Wyznań przy PPRN w Łańcucie St. Kłoniczkiego*; APRz, PWRNRz, sygn. 21387, k. 63-64 oraz tamże, sygn. 20951, k. 303-309, *Sprawozdanie kwartalne Prezydium P.R.N. Referat d/s Wyznań w Łańcucie za okres od dnia 1.IV-30.VI. 1955 r. z dnia 4 lipca 1955 r.*

³¹ APRz, *Inwentarz zespołu (zbioru) akt Prezydium Powiatowej Rady Narodowej w Strzyżowie z lat 1954-1974*, opr. J. Borowiec, s. 4. Stało się tak dlatego, że Rozporządzeniem Rady Ministrów z dnia 11 VIII 1954 r. utworzono powiat strzyżowski; zob. DzUPRL 1954, nr 49, poz. 245.

³² *Ibidem*; APRz, Prezydium Powiatowej Rady Narodowej w Strzyżowie (dalej: PPRNS), sygn. 431.

³³ APRz, PPRNS, sygn. 431, k. 20, *Zestawienie cyfrowe stanu zatrudnienia w Prezydium Powiatowej Rady Narodowej w Strzyżowie wg stanu na dzień 1 VII 1955 r.*

³⁴ Tamże, k. 11, *Zestawienie cyfrowe stanu zatrudnienia w Prezydium Powiatowej Rady Narodowej w Strzyżowie wg. stanu na dzień 31 XII 1955 r.*

Z zachowanych sprawozdań, planów pracy, notatek informacyjnych wiadomo, iż referaty do spraw wyznań działały ponadto w powiecie: jasielskim³⁶, przeworskim, krośnieńskim³⁷, przemyskim³⁸, lubaczowskim³⁹, gorlickim⁴⁰, ni-

³⁵ APRz, PWRNRz, sygn. 21387, k. 54, *Pismo przewodnie z dnia 14 IV 1956 r. do PWRN w Rz WDSW sporządzone przez Kierownika Referatu do Spraw Wyznań w Strzyżowie przy PPRN Józefa Strzępka.*

³⁶ Kierownikiem Referatu do Spraw Wyznań był Władysław Syzdek. Zob. np. APRz, PWRNRz, sygn. 21387, k. 87, *Pismo PPRN w Jaśle, Ref. do Spraw Wyznaniowych, pt. Informacja dotycząca zakonów męskich i żeńskich w pow. Jasło, z dnia 25 IV 1956 r.; tamże, sygn. 20951, k. 278-280; Poufne sprawozdanie ogólnoinformacyjne z działalności kleru w m-cu czerwcu 1955r na terenie pow. Jasło, z dnia 2 VII 1955 r.; tamże, k. 375-378, Poufne sprawozdanie z działalności Referatu do Spraw Wyznań Prezydium P.R.N. w Jaśle za miesiąc sierpień 1955 r. z dnia 4 IX 1955 r.*

³⁷ APRz, PWRNRz, sygn. 21387, k. 17-19, *Załącznik do Pisma Kierownika RDSW w Krośnie L: 5/tjn/56 z dnia 18 IV 1956 r. do PWN, Wydział do Spraw Wyznań, Powiat Krosno.*

³⁸ Zob. m.in. APRz, PWRNRz, sygn. 20952, k. 136, *Plan pracy Referatu DSW przy PMRN w Przemysłu na miesiąc sierpień 1955 z dnia 6 VIII 1955 r.; tamże, k. 152, Plan pracy Referatu do Spraw Wyznań przy PMRN w Przemysłu na miesiąc wrzesień 1955 z dnia 10 IX 1955 r.; tamże, k. 218, Plan pracy Referatu DSW PMRN w Przemysłu na miesiąc grudzień 1955 r. [bd]; tamże, k. 13, Plan pracy Referatu DSW PPRN w Przemysłu na miesiąc styczeń 1955 r. [bd]; tamże, k. 106, Plan pracy Referatu DSW PPRN w Przemysłu na miesiąc czerwiec 1955 z dnia 31 V 1955 r.; tamże, k. 173, Plan pracy Referatu DSW PPRN w Przemysłu na miesiąc październik 1955, z dnia 1 X 1955 r.; tamże, k. 193, Plan pracy Referatu DSW PPRN w Przemysłu na miesiąc listopad 1955 r. z dnia 27 X 1955 r.; tamże, k. 198, Plan pracy Referatu DSW PPRN w Przemysłu na miesiąc listopad 1955 r. [bd]; tamże, k. 213-214, Plan pracy Referatu DSW PPRN w Przemysłu na miesiąc grudzień 1955 r. z dnia 30 XI 1955 r.*

³⁹ Zob. m.in.: APRz, PWRNRz, sygn. 21204, k. 282, *Pismo PPRN w Lubaczowie, Referat do Spraw Wyznań L. Wz.1-7/1/53 z dnia 26 XI 1953 r. do PWRN RDSW w Rzeszowie [w sprawie umorzenia podatku gruntowego]; tamże, sygn. 21259, k. 294, Pismo Prezydium Powiatowej Rady Narodowej w Lubaczowie L.Wz. 1-7/18/54 do PWRN Referat do Spraw Wyznań w Rzeszowie z dnia 27 IX 1954 r. w związku z rozpatrzeniem podań księży z terenu tut. powiatu w sprawie zatrudnienia ich w szkołach podstawowych jako katechetów kontraktowych do nauczania religii; tamże, sygn. 20952, k. 71, Plan Pracy na miesiąc kwiecień 1955 r. Referatu DSW PWRN w Lubaczowie [bd.]; tamże, k. 118, Plan pracy Referatu DSW PPRN w Lubaczowie na miesiąc lipiec 1955, [bd.]; tamże, k. 97, Plan pracy Referatu DSW w Lubaczowie na miesiąc czerwiec 1955 z dnia 28 V 1955 r.; tamże, k. 188; Plan pracy Referatu DSW PPRN w Lubaczowie na miesiąc listopad 1955 r. [bd.]; tamże, sygn. 20951, k. 298-299, *Sprawozdanie z działalności Ref. ds. Wyznań P.P.R.N. w Lubaczowie za miesiąc czerwiec 1955 r.; tamże, sygn. 21387, k. 34-36, Charakterystyka działalności zakonów sporządzona przez Kierownika referatu ds. Wyznań przy PPRN w Lubaczowie Stefana Wyrzykowskiego, z dnia 18 IV 1956 r.**

⁴⁰ Kierownikiem referatu był w r. 1956 W. Rożejowski. Zob. np.: APRz, PWRNRz, sygn. 21387, k. 42 – podpisane przez niego *Pismo PPRN w Gorlicach RDSW, L. Wz.VI/9/56 z dnia 22 IV 1956 r. do PWRN w Rzeszowie WDSW [w sprawie zwłoki w przesłaniu sprawozdania z działalności zakonów], tamże, k. 44-47; Działalność męskich i żeńskich zakonów na terenie pow. Gorlice sporządzona przez Kierownika Referatu Ds. Wyznań PPRN w Gorlicach Wł. Rożejowskiego, z dnia 15 IV 1956 r., tamże, sygn. 21951, k. 265-269, *Sprawozdanie miesięczne Referatu d.S. Wyznań Prezydium P.R.N. w Gorlicach za miesiąc czerwiec 1955 r., [z dnia 6 VII 1955 r., sporządzona przez Kierownika Referatu W. Rożejowskiego, referendarza].**

skim⁴¹, sanockim⁴², brzozowskim⁴³, tarnobrzeskim⁴⁴, leskim⁴⁵, jarosławskim⁴⁶, mieleckim⁴⁷, dębickim⁴⁸, stalowo-wolskim, radymniańskim. Z dniem 1 I 1956 r.

⁴¹ APRz, PWRNRz, sygn. 21259, k. 83-84, *Pismo Prezydium Powiatowej Rady Narodowej w Nisku Referat do Spraw Wyznań L.Wz 7/13/54 do Prezydium Wojewódzkiej Rady Narodowej Referat do Spraw Wyznań w Rzeszowie, z dnia 23 IV 1954 r.*; tamże, sygn. 20952, k. 38, *Plan pracy Referatu DSW przy PPRN w Nisku na miesiąc luty 1955 z dnia 25 I 1955 r.*; tamże, k. 59; *Plan pracy Referatu DSW przy PPRN w Nisku na miesiąc marzec 1955 [bd.]*; tamże, k. 78, *Plan pracy Referatu DSW PPRN w Nisku na miesiąc kwiecień 1955 r. z dnia 28 III 1955 r.*; tamże, k. 104, *Plan pracy Referatu DSW PPRN w Nisku na miesiąc czerwiec 1955 z dnia 31 V 1955 r.*; tamże, sygn. 20951, k. 328-333, *Sprawozdanie z działalności Referatu do spraw Wyznań PPRN w Nisku za okres od dnia 1 IV do 30 VI 1955 r. tj. za II kw. 1955r. [z dnia 5 VII 1955 r., L. Wz 3)10)55]*; tamże, sygn. 20952, k. 172, *Plan pracy Referatu DSW PPRN w Nisku na miesiąc październik 1955, z dnia 29 IX 1955 r.*; tamże, k. 191; *Plan pracy Referatu DSW PPRN w Nisku na miesiąc listopad 1955 r. z dnia 2 XI 1955 r.*; tamże, sygn. 21131, k. 11, *Pismo PPRN w Nisku, Referat do Spraw Wyznań, L. Wz. 6/33/55 z dnia 5 XII 1955 r., do Prezydium Wojewódzkiej Rady Narodowej w Rzeszowie Wydział do Spraw Wyznań*; tamże, sygn. 20953, k. 44-45, *Sprawozdanie z pracy Referatu do Spraw Wyznań PPRN w Nisku w miesiącu grudniu 1955 r., z dnia 3 I 1956 r., Wz. 3/15/55*; tamże, sygn. 21387, k. 76-79, *Pismo PPRN w Nisku RDSW L: 013-Tjn/56 z dnia 14 IV 1956 r. do PWRN w Rzeszowie WDSW w sprawie oceny działalności domów zakonnych oraz danych statystycznych dotyczących zakonów.*

⁴² APRz, PWRNRz, sygn. 21387, k. 73-74, *Sprawozdanie Kierownika RDSW przy PPRN w Sanoku Romana Aleksandra z dnia 15 IV 1956 r. [w sprawie działalności zakonów]*; tamże, sygn. 20952, k. 17-18, *Plan pracy na I-szy kwartał oraz szczegółowy plan na miesiąc styczeń 1955 r. Referatu DSW przy PPRN w Sanoku z dnia 8 I 1955 r.*; tamże, k. 82, *Ramowy plan pracy Referatu DSW PPRN w Sanoku na II-gi kwartał 1955 z dnia 2 IV 1955 r.*; tamże, k. 118, *Plan pracy Referatu DSW PPRN w Sanoku na miesiąc lipiec 1955, z dnia 30 VI 1955 r.*; tamże, k. 154, *Plan pracy Referatu DSW PPRN w Sanoku na miesiąc wrzesień 1955, z dnia 2 IX 1955 r.*; tamże, sygn. 20951, k. 353-355, *Sprawozdanie sytuacyjno-opisowe PPRN w Sanoku Referat do Spraw Wyznań L: Wz.I/3/4/55 z dnia 30 VI 1955 r. za II-gi kwartał 1955 r.*; tamże, sygn. 20953, k. 56-58, *Sprawozdanie sytuacyjno-opisowe za IV kwartał 1955 r. PPRN w Sanoku z dnia 31 XII 1955 r.*

⁴³ Kierownikiem Referatu był Ludwik Wolanin. Jego imię i nazwisko oraz podpis widnieją na sprawozdaniach oraz innych dokumentach z 1955 r. Zob. np. APRz, PWRNRz, sygn. 20951, k. 258, *Sprawozdanie z realizacji planu pracy Kier. Ref. ds. Wyznań za m-c czerwiec 55r.*; tamże, k. 259, *Notatka z kazania głoszonego w dniu 29. VI 1955r. o godz.12-tej w Izdebkach na odpuszczenie parafialnym przez ks. proboszcza Oleszkiewicza Stanisława z gromady Wesola, [z dnia 30.VI 1955 r., notatkę sporządził Wolanin L.]*; tamże, k. 261-262, *Sprawozdanie z okoliczności usiłowania wywołania cudu przez obywatelkę Stareńczak Anielę w domu zamieszkania we wsi Jablonka G.R.N. Niebocko pow. Brzozów w dniach od 21. VI 1955r. [z dnia 30 VI 1955 r.]*.

⁴⁴ APRz, PWRNRz, sygn. 20960, k. 4, *Poufne pismo Prezydium Powiatowej Rady Narodowej w Tarnobrzegu, RDSW L.Wz.I-5/7/54 z dnia 15 X 1954 r. do Prezydium Wojewódzkiej Rady Narodowej Referat do Spraw Wyznań w Rzeszowie, [w sprawie charakterystyki ks. proboszcza Fróg Zbigniewa]*; tamże, sygn. 20952, k. 112; *Plan pracy Referatu DSW PPRN w Tarnobrzegu na miesiąc czerwiec 1955 [bd.]*; tamże, k. 122; *Plan pracy Referatu DSW PPRN w Tarnobrzegu na miesiąc lipiec 1955 [bd.]*.

⁴⁵ APRz, PWRNRz, sygn. 20952, k. 33, *Plan pracy Referatu DSW przy PPRN w Lesku na miesiąc luty 1955 z dnia 9 II 1955 r.*; tamże, k. 93, *Plan pracy Referatu DSW przy PPRN w Lesku na miesiąc czerwiec 1955 z dnia 4 VI 1955 r.*; tamże, k. 186, *Plan pracy Referatu DSW PPRN w Lesku na miesiąc listopad 1955 r. z dnia 31 X 1955 r.*; tamże, sygn. 20951, k. 137-139,

utworzono w województwie rzeszowskim dwa nowe powiaty: ropczycki i leżajski⁴⁹. W powiecie ropczyckim referat nie zdążył powstać⁵⁰. Nie ma pewnych informacji o tym, by referat istniał w powiecie leżajskim⁵¹. Informacje dotyczące obsady personalnej referatów do spraw wyznań PMRN oraz czasu ich powstania są dość skąpe⁵².

Sprawozdanie z działalności Referatu DSW PPRN w Lesku za I kwartał 1955 r., z dnia 31 III 1955 r.; tamże, k. 293-295; Sprawozdanie kwartalne Referatu do Spraw Wyznań Prezydium P.R.N. w Lesku za II-gi kwartał 1955 r.; tamże, sygn. 21387, k. 66-67; Pismo Prezydium Powiatowej Rady Narodowej w Lesku Referat do Spraw Wyznań, L:8/tjn/56 z dnia 13 IV 1956 r. do Prezydium Wojewódzkiej Rady Narodowej w Rzeszowie Wydział do Spraw Wyznań [w sprawie uzupełnienia danych statystycznych i działalności żeńskich zakonów na terenie pow. leskiego].

⁴⁶ Zob. np. APRz, PWRNRz, sygn. 20952, k. 22-27, *Sprawozdanie Referatu do Spraw Wyznań z PPRN w Jarosławiu z dnia 5 I 1955 r. za IV kwartał 1954 r.*

⁴⁷ Struktura PPRN określona w Instrukcji nr 3 z kwietnia 1950 r., która przewidywała referat do spraw wyznań przy PPRN, przetrwała z niewielkimi zmianami do roku 1958, kiedy to uchwalono nową ustawę o radach narodowych. *Inwentarz zespołu (zbioru) akt Prezydium Powiatowej Rady Narodowej w Mielcu z lat 1950-1975, APRz, nr zespołu 59, s. III. Funkcję kierownika referatu pełnił Jan Kurgan. Zob. APRz, PWRNRz, sygn. 21387, k. 50-51, Sprawozdanie opisowe punktów zakonnych żeńskich w powiecie sporządzone przez Kierownika Referatu do Spraw Wyznań PPRN w Mielcu Jana Kurgan z dnia 14 IV 1956 r.; tamże, sygn. 20951, k. 399-400, Sprawozdanie Referatu do spraw Wyznań Prezydium Pow. Rady Narodowej w Mielcu za miesiąc sierpień 1955 r., [bd].*

⁴⁸ APRz, PWRNRz, sygn. 21227, k. 122, *Pismo PWRN w Rzeszowie Wydział do Spraw Wyznań L. Wz.II-14 (22)55z dnia 26 VIII 1955 r. do Prezydium Powiatowej Rady Narodowej Referat d.s. Wyznań.*

⁴⁹ DzUPRL 1955, nr 24; zob. także APRz, *Inwentarz zespołu (zbioru) akt Prezydium Powiatowej Rady Narodowej w Leżajsku z lat 1956-1975, opr. J. Borowiec, s. 1.*

⁵⁰ Powiat został utworzony Rozporządzeniem Rady Ministrów z 1955 r. Rozporządzenie weszło w życie z dniem 1 I 1956 r. Uchwałą sesji WRN nr 27/55 z dnia 19 XII 1955 r. powołano skład PPRN w Ropczycach; APRz, PWRNRz, sygn. 1060, k. 377-378, *Uchwała nr 27/55 Wojewódzkiej Rady Narodowej z dnia 19 XII 1955 r. w sprawie powołania składu Powiatowej Rady Narodowej w nowo-utworzonym powiecie Ropczyce. Załącznik do protokołu nr VII/55. Pierwsza uroczysta sesja PPRN w Ropczycach odbyła się 9 I 1956 r. W lutym 1956 r. na strukturę Prezydium składały się wydziały, oddziały i referaty. Wśród nich nie było odrębnego referatu ds. wyznań, zob. APRz, *Inwentarz zespołu (zbioru) akt Prezydium Powiatowej Rady Narodowej w Ropczycach z lat 1956-1975, opr. J. Borowiec, s. 5.**

⁵¹ Uchwałą sesji WRN nr 28/55 z dnia 19 XII 1955 r. powołano skład PPRN w Leżajsku. Zob. *Uchwała nr 28/55 WRN w Rzeszowie z dnia 19 XII 1955 r. w sprawie powołania składu powiatowych rad narodowych w nowo-utworzonym powiecie Leżajsk. Załącznik do protokołu nr VII/55, APRz, PWRNRz, sygn. 1060, k. 379-380. Uroczyste, pierwsze posiedzenie Prezydium RN w Leżajsku odbyło się 10 I 1956 r. W latach 1956-1958 PPRN działało na podstawie ustawy z 20 III 1950 r. o terenowych organach jednolitej władzy państwowej. Na podstawie zachowanych akt nie można odtworzyć struktury organizacyjnej PPRN w latach 1956-1958. Nie zachowały się protokoły z posiedzeń PPRN ani materiały dotyczące organizacji wewnętrznej prezydium. Zob. APRz, *Inwentarz zespołu (zbioru) akt Prezydium Powiatowej Rady Narodowej w Leżajsku z lat 1956-1975, opr. J. Borowiec, s. 1.**

⁵² APRz, PPRNS, sygn. 431, k. 10, *Zestawienie cyfrowe stanu zatrudnienia w Prezydium Miejskiej Rady Narodowej w Strzyżowie w/g stanu na dzień 1 VII 1955 r.; tamże, PWRNRz, sygn. 20952, k. 152, Plan pracy Referatu do Spraw Wyznań przy PMRN w Przemysłu na miesiąc*

Omawiając obsadę personalną referatów przy prezydiach powiatowych rad narodowych trzeba zauważyć, że nie były to osoby o zbyt wysokich kwalifikacjach. Oczywiście, zdarzało się, że stanowisko to pełniły osoby z wyższym wykształceniem. W przeważającej części, były to osoby słabo wykształcone; czasem tylko mieli ukończoną szkołę podstawową lub kilka jej klas i odbyły miesięczny kurs dla referatów wyznaniowych. Pracownicy referatów byli zobowiązani do samokształcenia, aby „dorastać do wymogów występowania przed księżmi”⁵³. Musieli studiować nie tylko zarządzenia i instrukcje dotyczące tego referatu⁵⁴, brać udział w szkoleniach partyjnych⁵⁵, ale także czytać polecane przez Wydział do Spraw Wyznań ideologiczne i wrogie Kościołowi lektury⁵⁶. Wśród nich znajdowały się następujące: *Rola pracy w procesie ucłowieczenia małpy*, *Pochodzenie religii i wiary w Boga*⁵⁷, *Pochodzenie religii*; *Powstanie literatury chrześcijańskiej*; *Pochodzenie chrześcijaństwa*⁵⁸, *Watykan w okresie między dwoma wojnami*⁵⁹, *Socjalizm a religia*⁶⁰, *Papieże przeciw Polsce*, *Pochodzenie religii*⁶¹, *Ideologia i Polityka Watykanu w służbie imperializmu*⁶². Pracownicy referatów musieli także zapoznawać się ze strukturą hierarchii kościelnej⁶³.

wrzesień 1955 z dnia 10 IX 1955 r.; tamże, k. 218; *Plan pracy Referatu DSW PMRN w Przemysłu na miesiąc grudzień 1955 r.* [bd]; tamże, k. 123; *Plan pracy Referatu DSW PMRN w Rzeszowie na miesiąc lipiec 1955, z dnia 4 VII 1955 r.*; tamże, k. 199; *Plan pracy Referatu DSW PMRN w Rzeszowie na miesiąc listopad 1955 r.* [bd].

⁵³ APRz, PWRNRz, sygn. 21001, k. 19, *Sprawozdanie z odprawy Referatów Ds. Wyznań PPRN odbytej w dniu 8 X 1955 r. w WDSW PWRN w Rzeszowie.*

⁵⁴ APRz, PWRNRz, sygn. 20952, k. 123, *Plan Pracy Referatu DSW PMRN w Rzeszowie na miesiąc lipiec 1955, z dnia 4 VII 1955 r.*; tamże, k. 137; *Pracy Referatu DSW przy PMRN w Rzeszowie na miesiąc sierpień 1955 z dnia 3 VIII 1955 r.*

⁵⁵ APRz, PWRNRz, sygn. 20952, k. 182, *Plan pracy Referatu DSW PPRN w Jaśle na miesiąc listopad 1955 r.* [bd].

⁵⁶ Tamże, k. 183, *Plan pracy Referatu DSW PPRN w Kolbuszowej na miesiąc listopad 1955 r. z dnia 6 XI 1955 r.*

⁵⁷ Tamże, k. 193, *Plan pracy Referatu DSW PPRN w Przemysłu na miesiąc listopad 1955 r. z dnia 27 X 1955 r.*

⁵⁸ Tamże, k. 195, *Plan pracy Referatu DSW PPRN w Przeworsku na miesiąc listopad 1955 r. z dnia 29 X 1955 r.*

⁵⁹ Tamże, k. 198, *Plan pracy Referatu DSW PPRN w Przemysłu na miesiąc listopad 1955 r.*, [bd].

⁶⁰ Tamże, k. 206, *Plan pracy Referatu DSW PPRN w Kolbuszowej na miesiąc grudzień 1955 r. z dnia 30 XI 1955 r.*

⁶¹ Tamże, k. 214, *Plan pracy Referatu DSW PPRN w Przemysłu na miesiąc grudzień 1955 r. z dnia 30 XI 1955 r.*

⁶² Tamże, k. 218, *Plan pracy Referatu DSW PMRN w Przemysłu na miesiąc grudzień 1955 r.* [bd].

⁶³ Tamże, k. 199, *Plan pracy Referatu DSW PMRN w Rzeszowie na miesiąc listopad 1955 r.*, [bd].

Zadania referatów

Szczegółowy tryb funkcjonowania referatów określał okólnik nr 30 w sprawie referatów do spraw wyznań z dnia 31 I 1952 r.⁶⁴ oraz Zarządzenie Prezydium Wojewódzkiej Rady Narodowej w Rzeszowie z dnia 16 II 1952 r.⁶⁵ O ile wskazane w okólniku nr 30 wytyczne odnośnie do typowania pracowników referatów w porozumieniu z komitetami partyjnymi, zmian na stanowiskach kierowniczych i tajności dokumentów obowiązywały referaty w całej rozciągłości, o tyle zarządzenie określało - odrębny od referatów przy PWRN - podział czynności w referatach do spraw wyznań w PPRN i PMRN (miast stanowiących powiaty). Zakres czynności tych referatów został dość ogólnie wskazany w części B zarządzenia i obejmował następujące sprawy: 1) instrukcje, okólniki i zarządzenia Prezydium WRN, 2) instrukcje, okólniki i zarządzenia Prezydium PRN/MRN miast stanowiących powiaty, 3) planowania działalności referatu, 4) koordynowania spraw wyznaniowych z działalnością innych urzędów i organizacji społecznych oraz innych wydziałów Prezydium PRN, 5) personalne, 6) ogólno-administracyjne, 7) wyznania rzymskokatolickiego, 8) wyznania nierzymskokatolickiego, 9) stowarzyszeń wyznaniowych, 10) ewidencji i statystyki wyznaniowej, 11) inne⁶⁶.

Tak ogólnie sformułowane zadania, jak na przykład „sprawy personalne” czy „wyznania rzymskokatolickiego” dawały pracownikom administracji wyznaniowej szerokie pole dowolności⁶⁷ i możliwość ingerencji w wewnętrzne sprawy Kościoła, naruszając przy tym jego autonomię i niezależność.

Zniesienie referatów i przekazanie kompetencji

Referaty do spraw wyznań zostały zniesione na mocy §1 ust. 1 Uchwały nr 73 Rady Ministrów z dnia 8 III 1957 r.⁶⁸ w sprawie zniesienia referatów do spraw wyznań w prezydiach powiatowych rad narodowych, rad narodowych stanowiących powiaty oraz w prezydiach dzielnicowych rad narodowych w m.st. Warszawie i m. Łodzi. Dotychczasowy zakres spraw referatów do spraw wyznań przeszedł do poszczególnych jednostek organizacyjnych prezydium powiatowej (miejskiej, dzielnicowej) rady narodowej stosownie do ich zakresu działania. W zakresie tych spraw jednostki organizacyjne prezydium działały stosow-

⁶⁴ APRz, PWRNRz., sygn. 20936, k. 1-2, *Okólnik nr 30 Prezesa Rady Ministrów z dnia 31 I 1952 r. w sprawie referatów do spraw wyznań*.

⁶⁵ Tamże, k. 3-5, *Zarządzenie Prezydium Wojewódzkiej Rady Narodowej w Rzeszowie, L. Or. I-15(22)52 z dnia 16 II 1952 r. w sprawie szczegółowego podziału czynności w Samodzielnym Referacie do Spraw Wyznań Prezydium WRN oraz w Referatach do Spraw Wyznań Prezydium PRN (i MRN m. stanowiących powiaty) będące zarazem rzeczowym wykazem teczek*.

⁶⁶ Tamże, k. 5.

⁶⁷ H. Misztal, A. Mezglewski, *Zakres kompetencji, styl działania i cele Urzędu do Spraw Wyznań*, w: *Prawo i polityka wyznaniowa w Polsce Ludowej. Materiały II Ogólnopolskiego sympozjum Prawa Wyznaniowego (Kazimierz Dolny, 26-28 października 2004)*, red. A. Mezglewski, P. Stanisławski, M. Ordon, Lublin 2005, s. 39.

⁶⁸ MP 1957, nr 18, poz. 134.

nie do wytycznych i poleceń własnego prezydium oraz Wydziału do Spraw Wyznań Prezydium Wojewódzkiej Rady Narodowej (§1 ust. 2 Uchwały).

Okólnik nr 175 doprecyzował, że prezydia wojewódzkich rad narodowych (rad narodowych miast wyłączonych z województw) ustalały: 1. zasady uzgadniania postępowania w sprawach wyznań przez prezydia powiatowych (miejskich, dzielnicowych) rad narodowych i ich wydziały z Wydziałem do Spraw Wyznań; 2. obowiązki tych prezydiów i ich wydziałów w zakresie informowania wydziałów do spraw wyznań o sytuacji na odcinku wyznaniowym.

Na prezydia wojewódzkich (powiatowych) rad narodowych został nałożony obowiązek systematycznej kontroli - poprzez swoje zainteresowane wydziały - działalności prezydiów rad narodowych niższego stopnia w zakresie spraw wyznaniowych. Nie wolno było dopuszczać do podejmowania przez te prezydia i ich organy decyzji sprzecznych z ogólną linią państwowej polityki wyznaniowej. W razie potrzeby prezydium rad wyższego stopnia musiały stosować przysługujące im uprawnienia do uchylania uchwał i zmieniania decyzji sprzecznych z zasadniczą linią polityki Państwa lub naruszających prawo⁶⁹.

Faktycznie jednak gros spraw mieszczących się do 1957 r. w zakresie działania referatów do spraw wyznań przejęły wydziały spraw wewnętrznych w prezydiach powiatowych i miejskich rad narodowych⁷⁰, chociaż nie tylko⁷¹.

⁶⁹ APRz, PWRNRz, sygn. 20957, k. 13-14, *Okólnik nr 175 Prezesa Rady Ministrów z dnia 8 IX 1960 r. w sprawie postępowania prezydiów rad narodowych i ich wydziałów w sprawach wyznań*.

⁷⁰ H. Jesse, *Vademecum w sprawach prawnych kościoła i zakonów w Polsce Ludowej*, Warszawa 1967, s. 152. Zob. także: APRz, PWRNRz, sygn. 21160, k. 4, *Pismo PMRN w Przemyślu WSW z dnia 3 VI 1961 r.*, WSW-16/61 do PWRN w Rzeszowie WDSW w sprawie organizowania procesji Bożego Ciała; tamże, sygn. 21023, k. 52, *Pismo PPRN w Gorlicach Wydział Spraw Wewnętrznych z dnia 19 VI 1961 r.*, WSW/Wz/16/61 do PWRN WDSW w Rzeszowie w sprawie udzielania zezwolenia na odprawianie nabożeństw w kaplicy urządzonej w domu prywatnym w Kwiatonowicach; tamże, sygn. 21075, k. 36-37, *Pismo PPRN w Gorlicach z dnia 27 VI 1962 r.*, I. WSW. I/28/62 do PWRN w Rzeszowie w sprawie przebiegu uroczystości kościelnych w dniu 21 VI 1962 r.; tamże, sygn. 21023, k. 48, *Pismo PPRN w Rzeszowie Wydział Spraw Wewnętrznych z dnia 29 IV 1961 r.*, L.WSW 39/10/60 do PWRN WDSW w Rzeszowie w związku z wstrzymaniem nauki religii w punktach katechetycznych; tamże, sygn. 20990, k. 23, *Pismo PPRN WSW w Rzeszowie z dnia 3 VII 1962 r.*, WSW.20/25/62 do PWRN WDSW w Rzeszowie w sprawie wydania pozwoleń na zorganizowanie procesji w dniu 21 VI 1962 r. na terenie pow. rzeszowskiego; tamże, sygn. 21160, k. 5, *Informacja PPRN w Brzozowie WSW z dnia 3 VI 1961 r.*, L. WSW. II-19/23/61 dla PWRN w Rzeszowie WDSW w sprawie przebiegu uroczystości kościelnych Bożego Ciała; tamże, sygn. 21160, k. 64, *Informacja PPRN w Dębicy z dnia 4 VII 1960 r.*, L. WSW 19/19/60 dla PWRN w Rzeszowie WDSW w sprawie wykonania zarządzenia z dnia 8 VI 1960 r. w związku z uroczystościami Bożego Ciała; APRzOS, Prezydium Powiatowej Rady Narodowej w Sanoku (dalej: PPRNSk), sygn. 3476, k. 41; *Decyzja Prezydium Powiatowej Rady Narodowej w Sanoku Wydział Spraw Wewnętrznych L.WSW. II – 20/22/65 z dnia 5 VI 1965 r. w sprawie zorganizowania zgromadzenia w formie procesji Bożego Ciała dnia 17 VI 1965 r. w Sanoku wokół kościoła*; APRz, PWRNRz, sygn. 21022, k. 43; *Pismo PPRN w Tarnobrzegu Wydział Spraw Wewnętrznych z dnia 24 III 1969 r.*, L. WSW/II/1/60 do PWRN Wydział do Spraw Wyznań w Rzeszowie w sprawie przeprowadzenia nielegalnej zbiórki pieniężnej, APRz, PPRNŁ, sygn. 1737, k. 28; *Decyzja Prezydium Powiatowej Rady Narodowej w Łańcucie woj. rzeszowskie, Wydział Spraw Wewnętrznych, L.WSW I. 82/21/69 z dnia 11 VIII 1972 r.*

Od początku funkcjonowania referatów do spraw wyznań (1950), na najniższych szczeblach zarządzania w prezydiach gromadzkich rad narodowych nie tworzono specjalnych komórek zajmujących się sprawami stosunku państwa do Kościoła. Wskazuje na to wstęp do inwentarza każdej z nich. Prezydium gminnych rad narodowych wykonywały zadania zlecone im przez prezydium powiatowych rad narodowych Referat do Spraw Wyznań⁷² w bardzo szerokim zakresie: sporządzały wykazy fundacji istniejących na terenie gminy⁷³, przesyłały informacje o

⁷¹ Zob. APRzOS, PPRNSk, sygn. 3336, k. 35, *Pismo Urzędu do Spraw Wyznań Nr RK-6300/1/66 z dnia 22 I 1966 r. do Ministerstwa Zdrowia i Opieki Społecznej – Centralny Zarząd Uzdrawisk w sprawie przekazania kaplicy uzdrowiska w Rymanowie parafii rzymskokatolickiej*; tamże, k. 36, *Pismo Metropolity Warszawskiego i całej Polski nr 785 z dnia 10 IX 1966 r. do Prezydium Powiatowej Rady Narodowej w Sanoku w sprawie zwolnienia ze stanowiska ks. Lewiara*; tamże, k. 108, *Decyzja Prezydium Wojewódzkiej Rady Narodowej w Rzeszowie Wydział do Spraw Wyznań L. Wz. III-1/5/66 z dnia 21 V 1966 r.* [dotyczy obsadzenia stanowiska proboszcza w parafii prawosławnej w Zapałowie, pow. Jasło]; tamże, k. 103, *Ściśle poufne Pismo Prezydium Wojewódzkiej Rady Narodowej w Rzeszowie Wydział do Spraw Wyznań L. Wz. VI-1/16/66 z dnia 10 VI 1966 r. do Prezydium Powiatowej Rady Narodowej w Sanoku w sprawie dokonania aktualnego rozeznania o stanie nielegalnej, szkodliwej i samowolnej działalności kleru grekokatolickiego na tle nacjonalistycznym*; tamże, k. 57, *Pismo Prezydium Wojewódzkiej Rady Narodowej w Rzeszowie Wydział do Spraw Wyznań L. Wz. II –M2/12/04/66 z dnia 2 II 1966 r. do Prezydium Powiatowej Rady Narodowej w Sanoku w sprawie sporządzania imiennych wykazów osób zakonnych zamieszkałych w domach zakonnych męskich i żeńskich w powiecie sanockim*; tamże, k. 38-40, *Imienny wykaz osób zakonnych OO. Franciszkanów zamieszkałych w klasztorze – Sanok, ul. Boj. o Wol. i Dem. 7, według stanu na 1 luty 1966*; tamże, k. 41-43, *Wykaz osób zakonnych „Służebniczki Najśw. Panny Maryi” zamieszkałych w domu zakonnym Caritas w Sanoku, ul. Słowackiego nr 24, według stanu na 1 luty 1966*; tamże, k. 44-46, *Wykaz osób zakonnych SS. Opatrznościanki – zamieszkałych w domu prywatnym w Nowosielcu, nr 196, według stanu na 1 luty 1966*; tamże, k. 47-49, *Wykaz osób zakonnych „Służebniczki Najśw. Panny Maryi” zamieszkałych w domu zakonnym Caritas w Jaćmierzu nr 67, według stanu na 1 luty 1966*; tamże, k. 50-52, *Wykaz osób zakonnych „Służebniczki Najśw. Panny Maryi” zamieszkałych w Rymanowie ul. Grunwaldzka 16, według stanu na 1 luty 1966*; tamże, k. 53-55, *Wykaz osób zakonnych SS. Najświętszego Serca Jezusa zamieszkałych w domu zakonnym Caritas w Jaśliskach nr 87, według stanu na 1 luty 1966*; tamże, k. 56-58, *Wykaz osób zakonnych SS. Felicjanki zamieszkałych w klasztorze – Besko nr 335, według stanu na 1 luty 1966*; tamże, k. 59-61, *Wykaz osób zakonnych „Służebniczki Najśw. Panny Maryi” zamieszkałych w domu prywatnym w Posadzie Górnej nr 329, według stanu na 1 luty 1966*; tamże, k. 62-72, *Wykaz osób zakonnych SS. Nazaretanki zamieszkałych w klasztorze w Komańczy, według stanu na 1 luty 1966*; tamże, k. 73-75, *Wykaz osób zakonnych „Służebniczki Najśw. Panny Maryi” zamieszkałych w Zboiskach nr 33, według stanu na 1 luty 1966*, tamże, k. 77, *Wykaz parafii i obsady na terenie powiatu sanockiego aktualny według stanu na dzień 15 XII 1964 wyznaczenie rzymsko-katolickie*.

⁷² APRz, PPRNŁ, sygn. 1868, k. 7, *Pismo PPRN Ref. ds. Wyznań w Łańcucie, L. 40/tjn/50 z dnia 13 I 1951 r. do PM i GRN na terenie pow. łańcuckiego*.

⁷³ Zob. tamże, k. 8, *Pismo PMRN w Leżajsku, nr. 27b/tjn/8/51 z dnia 20 I 1951 r. do PPRN Ref. ds. Wyznań w Łańcucie [w sprawie fundacji Kościelnych]*, tamże, k. 8; *Pismo PGRN w Łańcut-Wieś, L. tjn/1/51 z dnia 25 I 1951 r. do PPRN Ref. ds. Wyznań w Łańcucie [w sprawie fundacji Kościelnych]*; tamże, k. 10, *Pismo PGRN w Żołyni, pow. Łańcut, nr. tj/4/51 z dnia 25 I 1951 r. do PPRN Ref. ds. Wyznań w Łańcucie [w sprawie fundacji Kościelnych]*; tamże, k. 11, *Pismo PGRN w Rudzie Łańcuckiej, nr. 1/4/51 z dnia 24 I 1951 r. do PPRN Ref. ds. Wyznań w Łańcucie [w sprawie fundacji Kościelnych]*.

liczbie zakonnic mieszkających na ich terenie oraz informacje o posiadanych przez nie majątku⁷⁴, sporządzały wykazy odpustów oraz uroczystości kościelnych tradycyjnych w poszczególnych parafiach i kościołach nieparafialnych (klasztorach) oraz kaplicach⁷⁵. I oto na przykład na polecenie PPRN w Dębicy w sprawie sporządzenia wykazu odpustów, w ciągu kilku dni przedmiotowy wykaz nadesłały prezydium gminnych rad narodowych z: Borku Wielkiego⁷⁶, Brzeżnicy⁷⁷, Czarnej⁷⁸, Pilzna⁷⁹, Sędziszowa⁸⁰, Wielopola Skrzyńskiego⁸¹, Żyrakowa⁸², Iwierzyc⁸³, Ropczyc⁸⁴ oraz prezydium miejskich rad narodowych z Dębicy⁸⁵, Sędziszowa⁸⁶, Pilzna⁸⁷, Ropczyc⁸⁸.

Prezydium gminnych rad narodowych przedkładały referatom do spraw wyznań przy PPRN wykazy majątków pozostających we władaniu Kościoła oraz

⁷⁴ APRz, PPRNŁ, sygn. 1868, k. 20, *Pismo PPRN w Łańcucie, Ref. ds. Wyznań, L. 50/tjn/50 z dnia 15 IX 1950 r. do PGRN w Grodzisku Dolnym.*

⁷⁵ APRz, PPRND, sygn. 3707, k. 13, *Tajne pismo PPRN w Dębicy Referat do Spraw Wyznań, L. 88/tjn/50, z dnia 13 X 1950 r. do Prezydium Miejskiej – Gminnej Rady Narodowej.*

⁷⁶ Tamże, k. 19, *Pismo Prezydium Gminnej Rady Narodowej w Borku Wielkim, l. 7/5/50, z dnia 19 X 1950 r. do PPRN w Dębicy [zawiera wykaz odpustów].*

⁷⁷ Tamże, k. 20.

⁷⁸ Tamże, k. 21, *Pismo Prezydium Gminnej Rady Narodowej w Czarnej ad Tarnów z dnia 25 X 1950 r. do PPRN w Dębicy [zawiera wykaz odpustów i uroczystości kościelnych].*

⁷⁹ Tamże, k. 24, *Pismo Prezydium Gminnej Rady Narodowej w Pilźnie z dnia 19 X 1950 r. do PPRN w Dębicy zawierające wykaz odpustów oraz uroczystości kościelnych tradycyjnych w poszczególnych parafiach (klasztorach) oraz kaplicach na terenie tutejszej gminy.*

⁸⁰ Tamże, k. 27, *Pismo Prezydium Gminnej Rady Narodowej w Sędziszowie nr 28/1/50 z dnia 22 X 1950 r. do PPRN w Dębicy [zawiera wykaz odpustów i uroczystości kościelnych].*

⁸¹ Tamże, k. 28, *Pismo Prezydium Gminnej Rady Narodowej w Wielopolu Skrzyńskim L: Og. 32/50 z dnia 4 XI 1950 r. do PPRN w Dębicy [zawiera wykaz odpustów i uroczystości kościelnych].*

⁸² Tamże, k. 29, *Pismo Prezydium Gminnej Rady Narodowej w Żyrakowie, pow. Dębica L: 17/ta/50 z dnia 26 X 1950 r. do PPRN w Dębicy [w sprawie wykazu odpustów i uroczystości kościelnych].*

⁸³ Tamże, k. 35, *Tajne pismo Prezydium Gminnej Rady Narodowej w Iwierzycach, L: 26/21/50 z dnia 18 X 1950 r. do PPRN w Dębicy Referat do Spraw Wyznań [w sprawie wykazu odpustów i uroczystości kościelnych].*

⁸⁴ Tamże, k. 41, *Wykaz odpustów oraz uroczystości kościelnych tradycyjnych w poszczególnych parafiach jak i kościołach nieparafialnych /Na polecenie z dnia 13 X 1955 r., L.88/tjn/50/, sporządzony przez Prezydium Gminnej Rady Narodowej w Ropczycach L.8/tjn/50 z dnia 23 X 1950 r.*

⁸⁵ Tamże, k. 22, *Pismo Prezydium Miejskiej Rady Narodowej w Dębicy z dnia 2 XI 1950 r. do PPRN w Dębicy [zawiera wykaz odpustów i uroczystości kościelnych].*

⁸⁶ Tamże, k. 26, *Pismo Prezydium Miejskiej Rady Narodowej w Pilźnie z dnia 31 X 1950 r. do PPRN w Dębicy [zawiera wykaz odpustów i uroczystości kościelnych].*

⁸⁷ Tamże, k. 36, *Wykaz odpustów oraz uroczystości kościelnych tradycyjnych w poszczególnych parafiach jak również i kościołach nieparafialnych /klasztorach oraz kaplicach tut. miasta/, z dnia 30 X 1950 r.*

⁸⁸ Tamże, k. 40, *Tajne pismo Prezydium Miejskiej Rady Narodowej w Ropczycach L: 11/tjn/50 z dnia 21 X 1950 r. do PPRN w Dębicy Referat do Spraw Wyznań [w sprawie odpustów].*

wykazy gospodarstw proboszczowskich⁸⁹. Sporządzały także wykazy osób duchownych oraz zakonnych przebywających na terenie miasta i gminy⁹⁰. Na nich ciążył obowiązek przeprowadzenia spisu budynków kościelnych (kaplice, plebanie, stodoły, stajnie, chlewnie, spichlerze, wikarówki, organistówki, kościoły, klasztory, dzwonnice, wozownice, szopy drewniane, kostnice, komory murowane, mury parafialne, kurniki, piwnice, domy katolickie, drwalnie, stróżówki, domy ubogich, parniki murowane, sąsiedki drewniane i inne)⁹¹.

Wnioski

Na Rzeszowszczyźnie dość sprawnie zorganizowano referaty do spraw wyznań w prezydiach powiatowych rad narodowych. Organy te stworzono po to, by na szczeblu powiatowym realizować politykę wyznaniową wytyczaną przez Urząd do Spraw Wyznań oraz KC PZPR. Sukces jej realizacji upatrywano m.in. w starannym doborze osób na stanowiska kierowników tych referatów. Byli to bardzo często ludzie słabo wykształceni, nie znający przepisów obowiązującego prawa, ślepo – a czasami – dość nieudolnie wykonujący polecenia nadrzędnych organów, w tym Samodzielnego Referatu do Spraw Wyznań (1950-1955) a następnie Wydziału do Spraw Wyznań w Rzeszowie przy PWRN (od 1955 r.). Byli to ludzie przynależący do partii, zięjący nienawiścią do Kościoła. Od tej zasady zdarzały się także wyjątki.

Gęsta siatka referatów do spraw wyznań działających w prezydiach powiatowych rad narodowych w latach 1950-1957 na Rzeszowszczyźnie niewątpliwie miała przyczynić się do zniszczenia Kościoła na tym terenie. Stała się ona „pasek transmisyjnym” wytycznych ze szczebla centralnego na powiatowy. Między innymi, kierownicy referatów, choć tego wprost nie określało Zarządzenie PWRN z dnia 16 II 1952 r., inwigilowali duchownych, biskupów, siostry zakonne; zapobiegali organizowaniu pielgrzymek, rekolekcji, wizytacji biskupich, zapobiegali nauczaniu religii w Kościele, na plebani i domach prywatnych. Wyniki tychże obserwacji przekazywali w tajnych i poufnych sprawozdaniach na szczebel wojewódzki.

⁸⁹ Zob. tamże, k. 53, *Tajne pismo Prezydium Miejskiej Rady Narodowej w Ropczycach L: 9/tjn/50 z dnia 16 X 1950 r. do PPRN w Dębicy Referat do Spraw Wyznań* [w sprawie wykazu majątków kościelnych]; tamże, k. 56, *Pismo Prezydium Gminnej Rady Narodowej w Czarnej ad Tarnów z dnia 27 X 1950 r. do PPRN w Dębicy* [dotyczy wykazu gruntów pozostających w ręku Kościoła]; tamże, k. 58, *Tajne pismo Prezydium Gminnej Rady Narodowej w Sędziszowie Małopolskim z dnia 27 X 1950 r. do PPRN w Dębicy* [dotyczy wykazu gruntów pozostających w ręku Kościoła].

⁹⁰ Zob. tamże, k. 103-104, *Wykaz osób duchownych oraz zakonnych przebywających na terenie miasta, sporządzony przez PMRN w Pilźnie nr 3/50 z dnia 20 XII 1950 r.*; tamże, k. 110, *Wykaz [wszystkich osób duchownych przebywających na terenie tut. gminy] sporządzony przez PGRN w Ropczycach, L. SW 1/50, z dnia 29 XI 1950 r.*; tamże, k. 111, *Prezydium Gminnej Rady Narodowej w Borku Starym, Wykaz wszystkich osób duchownych, zakonnych przebywających na terenie gminy Borek Wielki.*

⁹¹ Zob. Tamże, k. 150-151, *PPRN w Dębicy, Referat do Spraw Wyznań*, [wykaz budynków kościelnych] z dnia 3 III 1951 r.